

A magyar grafika mesterei · 1.

Divéky József

Rosner Károly és Gergely Jenő tanulmányaival

A „Magyar Grafika” kiadása. Budapest, 1930.

Divéky József

Kies tó hatalmas hegyek lábánál. A nap ragyogóan süt a svájci tájra, hol a nyugalom és harmónia uralkodnak. Messzire innen csak a város, - a parton alig néhány kis ház nézi tükröképét a vízben. Erdők és mezők zöldje öleli körül őket.

Ez Betlis, Divéky lakhelye. Hosszú út, nagy kóborlások után érkezett el ide. Magyarinak született, de kora ifjúságában családjával Bécsbe költözött, hol az Akadémián, majd az Iparművészeti Főiskolán végzett tanulmányokat. Nyugtalan vére azonban nem hagyta nyugodni. Otthagytta az iskolát és bekerült a Wiener Werkstätte akkor fénykorát élő műhelyeibe. Azt hitte, elérte célját. Innen kelteződik munkáiban az az iparművészeti hatás, mely még ma is gyakran fellelhető.

De itt sem volt maradása. Néhány év után Zürichbe kerül, egy nyomdai intézetbe, hol a litográfia technikáját tökéletesen elsajátította. Két év, nyugodt munka és újra tovább. A következő stáció Brüsszel. 1912-öt írunk. Az amatőr és bibliofil könyvkiadás ezen fénykorában rengeteg könyvet illusztrál. Vezető német könyvkiadók egyre-másra keresik fel megbízásaikkal, egy mecénás rézkarcait veszi és helyezi el, ex librisei napról-napra keresettebbek, neve mindjobb csengésű lesz, karrierje a magasba lendül, de a teljes beérkezés küszöbén jön a villámcsapás: a háború.

1914. Katona. Frontszolgálatban, majd sebesülése után a sajtóhadiszálláson találjuk. Hadi-kölcsönplakátjai, háborús rajzai elismerésre méltóak. De ez csak átmenet. Átmenet újra a könyv felé, mellyel hamarosan megtalálja a kapcsolatot. Tollrajzok egy háborús könyvhöz, majd gyors egymásutánban két kiváló munkája: Ludas Matyi és Gvadányi: Peleskei nótárius. Mindkettő dúsán illusztrálva fametszeteivel, melyek magyarosak, erőtől duzzadóak, eredetiek. Így még nem készültek magyar fametszetek! A háborútól el, teljesen átélve a régmúlt kort, visszaálmódva annak minden félszepségét, félszepségében, őshumorában báját, komikumát.

Ujra tollrajzok, kiváló rajztudású, mély gondolkodót mutató munkák, Kner két novella-antológiájának illusztrációi. Azután egy torzó: Csokonai: Dorottyájának fametszetű illusztrációi, melyek soha sem láttak napvilágot.

1918. Ujra Svájc, a nyugalom és csend a fegyverek zaja után. Zürichben, annak is legnagyobb intézetében találjuk Divékyt. Tíz esztendeig dolgozik Orell & Füssli műintézetében, könyvet illusztrál, részvényt tervez, bélyegek, litográfiai kompozíciók kerülnek ki nagy számban keze alól, de gazdag a kereskedelmi grafika terén is a termés.

De itt sincs maradása. Vére csak egyre hajtja, a szabadság, a teljes szabad munka felé. Betlis, a kies otthon a Wallensee partján csábítja. Művésziskolát nyit és teljesen a szabad grafikának szenteli munkásságát.

Előttünk áll most az ember, a művész külső útja, egy állandóan felfelé ívelő művészpálya földrajzi állomásaival. Meg kellett mutatni, mert ezek a vándorlások nem multak el nyomtalanul művészetében, munkásságában.

Divéky ereiben forrón pezseg a nyughatatlan magyar vér, nincsen sehol nyugalma, sehol igazi helye, igazi otthona. Ez a nyugtalanság kergette végig fél Európán, ez a nyugtalanság úzte és űzi egyik kifejezési formától a másikhoz is, megoldatva vele a grafikusművész majd minden problémáját. Divéky kifejezőmódjának alapja abszolút biztos technikai tudása. Egyforma biztonsággal kezeli a fametsző vésőt, a rézkarcoló tűt, a litográfiai krétát, a grafikus tollát és a festő ecsetjét. Elsőrangú, képzett tipográfus, iparművészeti munkái pedig nagy stílusismeretről és még nagyobb stílusérzékéről tanúskodnak.

Itt rejlik pedig a dolgok lényege! A huszadik századnak vannak kiváló grafikusai, de még a legjobbaknál is gyakran hiányzik a technikai tudás, az anyagba való elmélyedés. És ez gyakran a legsikerültebb munkáknál is zavar. Divéky mindent kihoz az anyagból, amit a technikai lehetőségek nyújtanak és ez teszi minden munkáját teljesen anyagszerűvé.

Divéky művészetének erejében megtaláljuk a magyart, a témához való alkalmazkodóképességben a kozmopolitát. És hogy ez a kettő nem kerül összeütközésbe egymással, hanem egymást támogatja, a kozmopolita magas kulturájára vall. Ex libriseiben olvashatjuk leginkább a nyugati áramlatok befolyásait, litográfiai lapjain kerekedik a magyar termőföld ösztönös őseje a Nyugat dekadenciája fölé! Termékenység a magyar őstalaj erejét bizonyítja, ökonómiája a Nyugat racionalitását.

A torony pedig mind magasabbra épül, sikerek lendítik, csalódások alig lankasztják építőjének robusztus erejét, kemény akaratát, erős önbizalmát. Az az erő, mely „Toronyépítés” című lapjában megnyilatkozik, tükrözi vissza szerintem azt a mérhetetlen erőt, mely Divékyben, az alkotóban él, pezseg és mindig hajtja új, nagyobb célok elérése felé.

Rosner Károly

Csupa kontraszt a fehér-fekete művészetnek ez a nagyerejű művésze. Megírták már róla jó egynéhányszor, hogy mennyire kiütözik ez életben is. A bécsi udvari levéltár az első állomása, hol a még gyerekember régi okleveleken fejleszti grafikus érzékét. Díszokleveleket tervez és már azt lehetne hinni, hogy nehéz dekoratív elemek uralják majd mindvégig a stílusát. Eruptív erővel tör ki a beamter-katonai miljóból és miután az első szabad levegőt még Bécs újabb művészi köreiből szívja, merész ívben nyugatra repül. Azután a háború! Vajjon mi rosszabb? Katonának lenni az alkotó évek teljében, sajnálni az elvesztett időt, nemes pacifizmussal telve undorodni a háború borzalmaitól, telve gonddal az otthonmaradt hitves és gyermek sorsa miatt? Vagy pedig a Kriegspressequartier művészosztályában terminusra és megszabott keretben dolgozni? A háború után újra Bécs, az önmagát kereső és a háborúnál is rosszabb kedélyi és gazdasági válságban élő Bécs. Azután Svájc, eleinte mint megálmódott szabadság kristálytisztá levegője, polgári jóléte és mindaz, ami az alkotó művésznek éltető eleme. Végül azonban a nagy nyugalomból mind elementárisabb erővel tör ki a kutató művész örök elégedetlensége - talán egybekapcsolva a negyvenes életek programrevidáló elégedetlenségével és új célkitűzésével - s a szabadság álmországból csak az egyhangúsága és spízsége marad meg, mellyel úgy telítődik, mint a turista a hosszú túra után a svájci hegyekkel és a végén már émelítő csokoládéval.

Sokszor változó vidék és életkörülmények. Némelyike magától, mások kényszerítő körülmények hatása alatt. Mégsem multak el ezek nyom nélkül. Minden tanulság volt számára. Lapjait, ex libriseit nézed, néha a Hofarchiv nehéz barokkjá kísért egy-egy vonalban vagy ornamentalsben, ezt a nekilendülést a háborús katonai műhely egy munkásán leste el, ezt a dús ornamentikát, mintha brüsszeli csipkehalom ihlette volna, ebben a Muskete-beli rajzban nemcsak a Bécs-külvárosi ház udvara van meg, hanem Bécs egész kispolgári szelleme.

Ez volna csak Divéky? Kultúrvagabundus, aki ide-oda szállván, lelki Kodakjába arcokat és tájakat rögzít? Nem! Az volna Divéky, ki alapos nyomdatechnikai szakismeretekkel tökéletes technikát produkál? Nem! Divéky a gondolkodó grafikus. Fametszetet és rézkarcot, reklámyomtatványt és ex librist, plakátot és könyvillusztrációt, ónémet stílust és modern álmofantáziát, sokféle kontrasztos alkotást köt egybe: a gondolkodás és igazságkeresés. Ó, kedves könyvolvasó, ki súlyos vagy kevésbé súlyos olvasmányod közt úgy élvezed a Bayros vagy más hasonló „könnyű” grafikus könyvillusztrációját, mint egy operett csengő-bongó versikéit, csalódnál fogsz Divékyben. Igazságos művész, aki egy szép vonal kedvéért nem áldoz fel művészi igazságot, gondolkodó művész, aki a könyvnek szellemét illusztrálja. Nézd meg Münchhausenjét, esküt tesz rá, hogy csak német lehetett, aki a kor és könyv szellemébe ennyire beleéli magát. Vagy nézd meg a Schroll-könyvek közül Isabella von Aegypten színes litográfiáit. Nem kedves függelék itt a rajz, hanem szerves része a könyvnek. De ha Ludas Matyi és Peleskei nótárius rajzait nézed, ujjongva látod benne, íme a magyar grafikai alkotás, mely nem magyaros, hanem magyar! Vajjon a sok háborús rajz között láttál-e egyet is, hol annyira benne van a nehézjárású, tempós magyar baka, mint Balázs Béla háborús könyvéhez készített rajzaiban. Azon a lapján, hol csak három menetelő katona képe látszik, mégis ezer és ezer nehéz bakancs dobbanását véled hallani. A Kner-kiadású misztikus novellák rajzaiban, a kezek rajzában mi mindent tud kifejezni a szívmegeállító döbbenettől az ájult-alvó vízióig. És ha nem marad terv, hanem elkészül az, mellyel egy időben nagyon sokat foglalkozott, az Ember tragédiája soklapos illusztrációja, Zichy színdarabszerű rajzai után hallatlan élvezet lett volna a gondolatok ábrázolása. Plasztikus elbeszéléséből szinte külön végigélveztem minden elgondolt rajzot. És a többi abbamaradt terv! A négyszáz fametszettel illusztrált Károlyi-biblia. Talán fellendül még egyszer a magyar amatőr-könyvkiadás és megvalósulnak Divéky álmai is. Bár megérhetném régi szép tervem, Petőfi legmélyebb verseinek, a Felhők sorozatának amatőr-kiadását Divéky rajzaival.

Önálló lapjaiban a nem kötött művész harmonikus egészet nyújt. Termékeny, azaz gondolatot ébresztő gondolatot, művészi igazságot és bámulatos technikai készséget. „Haláltánc” dús-ötletű remek sorozatában az örömök kelyhe fenekén az egyetlen ürömcsoopp, mint a madáchi sor: „Míg csókolódtok, nem érzed-é a lanyha szelletet, mely arcodat legyinti és elröpül?” A halál bennük lehellelnyi sejtés, mely nem dominálja a képet. „Charon” lapja a filozófián és pszichoanalízisen erősödött gondolkodó grafikus külön tanulmányt igénylő alkotása. A halálbamenők típusainak pszichológiailag tökéletes ábrázolása. A közönyös, az ijedt, a kétségbeesett, a kíváncsi olyan típusok, hogy Rodin „calaisi polgárok” szoborcsoportjához hasonló élményt nyújt a figyelmes szemlélőnek.

Szóljunk még ex libriseiről, hol a problémák megszorodnak eggyel: a rendelő egyéniségének analitikus ábrázolásával? Plakátjairól, melyekben szintén kiüt a gondolkodó? Egy hadikölcsön-plakátjára emlékszem, hatalmas ágyút ábrázolt, mely felé hosszú sorban vonulnak az emberek. Ércet, pénzt kell vinni, hogy ágyúgolyó legyen elég. Mégis a plakát öntudatlanul pacifista plakát volt és akaratlanul is azt szimbolizálta, hogy a háború molochja hogy nyel el mindent, kulturális és gazdasági javakat.

„Üzleti” nyomtatványára csak egyre emlékszem az utóbbi időből. Az Orell-Füssli cég reklámlapjára, melyben üzemének sokféleségét propagálja. A könyvnyomtatás, plakát, litográfia stb. ágak mindegyikében olyan remek kis rajza volt, mely nemcsak rajzbeli és kompozíciós készségét, hanem a grafikai szakma iránti szeretetét is megmutatta.

Svájc tóparti csendje nem ad külső élményt a kereső művésznek. De így talán még jobban megtalálja önmagát és a gondolkozó művész új gyönyörűséget szerez híveinek. Bár ez magyar könyvillusztrációkban is megnyilvánulna!

Gergely Jenő